

# Begeleidend schrijven *proefexamen* 2020

Beste examenleerling,

Voor je ligt een proefexamen over het nieuwe examenonderwerp VWO: *het goede leven & de vrije markt*. Dit proefexamen is ontwikkeld door de 'Nijmeegse Kring', een groep enthousiaste filosofiedocenten die twee keer per jaar samen komt in Nijmegen. Tijdens deze bijeenkomsten werken deze docenten samen aan verschillende opdrachten, werkvormen, toetsvormen en dus ook aan proefexamens.

Met dit proefexamen willen we jullie helpen om je zo goed mogelijk voor te bereiden op je examen. Een nieuw examenonderwerp is altijd spannend: wat gaan ze vragen, welke onderwerpen komen aan bod en hoe formuleren ze vragen. Dit is overigens niet alleen voor jullie spannend, het is ook spannend voor ons. Wij hebben ons best gedaan om dit **proefexamen VWO** te laten lijken op de examens zoals die afgelopen jaren afgenomen zijn en de relevante opmerkingen op [examenblad.nl](http://examenblad.nl).

Onze tip: print dit examen uit, verstop je mobiel en zet je computer uit, zet een alarm op 180 minuten en ga aan de slag. Vraag daarna aan je docent op jouw werk na te kijken of kijk met het antwoordmodel je eigen werk na. Bespreek je eventuele vragen met je docent. Een echte oefening verdient een realistische aanpak, ook al betekent dat drie uur zwoegen op allerlei vraagstukken over de vijf dimensies: relaties, instituties, lichaam, natuur en zin.

In dit schrijven willen we van harte Stefan Schevelier en de Radboud Universiteit Nijmegen bedanken voor de organisatie van onze studiedagen.

Beste examenleerlingen: zet 'm op!

De Nijmeegse Kring,

Aan dit proefexamen hebben meegewerkt: Wibo van Lanen, Janneke van Wijnbergen-Huitink, Nienke van Dijken, Karen van Wichen, Tjeerd van de Laar, Yakov Smit, Joseph van der Marck, Vincent van Hak, Kirsten Poortier, Karin van der Zwan, Rob Revet, Willemien Bronkhorst, Mark van der Meijden



*proef*Examen **VWO**  
**2020**

Tijdvak 1  
15 mei 2020  
09.00-12.00

**filosofie**

Dit examen bestaat uit 26 vragen  
Voor dit examen zijn maximaal 49 punten te behalen.  
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kan worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

## Opgave 1: Het succes van Trump

Is Trump een clown of een provocateur? Of is hij juist de belichaming van de vitale politiek die elke democratie nodig heeft?

### Tekst 1

De strijd is beslist: Donald Trump is de nieuwe president van Amerika. En daarmee valt het doek voor Hillary Clinton. Verrassend, omdat ze vooraf op winst stond in de peilingen. Nog verrassender: vrouwen hebben massaal op Donald Trump gestemd. Vooraf werd namelijk nog gedacht dat de Amerikaanse dames loyaal zouden zijn aan Clinton. Ze kon de eerste vrouwelijke president van Amerika worden, dat zouden de vrouwelijke kiezers zich geen twee keer laten zeggen. Fout gedacht. Ondanks beschuldigingen van aanranding en seksisme stemde meer dan de helft van de blanke vrouwen op Donald Trump en niet op Hillary Clinton



Bron: *Libelle.nl*

1p **1** Beargumenteer met tekst 1 of de vrouwen die op Trump stemden 'ware vriend van zichzelf' zijn in de zin van Aristoteles.

De reden dat vrouwen niet op Clinton hebben gestemd is simpel volgens sommigen: "Zij behoort tot de elite. En daar zijn de Amerikaanse vrouwen klaar mee: ze willen verandering." Een statement dat columnist en journalist Ebru Umar onderstreept: "Van Hillary kunnen we niet de verandering verwachten die zo gewenst en nodig is. Mensen zijn boos, vergis je niet. Het overgrote deel heeft het slecht, leeft in armoede. Ze zien toe hoe politici in reservaten wonen en geld achteroverdrukken, terwijl ze zelf van een klein bedrag moeten rondkomen."

2p **2** Leg uit:

- in welk opzicht in de onvrede van de Trump-stemmers Plato's kritiek op de democratie kan worden herkend;
- welke kritiek op de Trump-stemmers mogelijk is vanuit Plato's opvatting over de driedelige ziel.

In Plato's ideale staat wordt onder meer een onderverdeling in drie standen gemaakt: de werklieden, de soldaten en wachters, en de koning-filosofen. Elk van de standen levert een bijdrage aan de staat. Plato's ideale staat wordt door latere filosofen zowel een utopie als een dystopie genoemd. Hegel denkt, net als Plato, ook na over de bijdrage van individuele burgers aan de gehele gemeenschap. Hierbij speelt *arbeid* een centrale rol.

3p **3**

Beargumenteer:

- dat Plato's ideale staat een utopie kan worden genoemd;
- dat Plato's ideale staat ook een dystopie kan worden genoemd;
- of Hegels opvatting over vakmatige samenwerkingsverbanden (corporaties) eerder utopisch dan wel dystopisch moet worden genoemd.

“Je hoeft hem niet aardig te vinden, als hij zijn werk maar goed doet.”. In het programma van Eva Jinek wordt er regelmatig over Trump gesproken, ook over zijn zonden. Trump-stemmers zijn niet onder de indruk van de recente schandalen en nemen zijn zonden voor lief. Veel kiezers zien het belang van Trump als president: hij kan met zijn economische maatregelen verantwoordelijk worden gehouden voor een opleving van de Amerikaanse markt.

Andere kiezers zien Trump door zijn zondige gedrag als bedreiging voor de maatschappij. Maar kunnen zonden juist niet noodzakelijk zijn voor vooruitgang? De Nederlandse filosoof Bernard de Mandeville (1670) beschrijft dat economische vooruitgang zonder zonden niet mogelijk zou zijn. Mandeville vergelijkt in zijn *Fable of the Bees: or, Private Vices, Public Benefits* (1714) de samenleving met een bijenkorf. Bij aanvang van de fabel floreert die. Niet ondanks, maar juist dankzij de zondige bijen. “Verdorven was elk onderdeel/ en toch een paradijs 't geheel.”

In *Het goede leven en de vrije markt* wordt een onderscheid gemaakt tussen harde en zachte instituties.

2p **4**

Beargumenteer met het onderscheid tussen harde en zachte instituties dat Trump het goede leven zowel bevordert als bedreigt.

In de fabel van de bijen krijgt de persoonlijke zonde een bijzondere plaats. Persoonlijke ondeugden kunnen door een goed management worden veranderd in publieke weldaden. Sterker nog, als een samenleving alleen gebaseerd zou zijn op deugden, dan zou deze nooit ‘in pracht leven’. “Zij die een gouden tijdperk willen laten herleven, moeten net zo openstaan voor eikels als voor eerlijkheid.”

Het is de vraag of de vrije markt als systeem zondig gedrag uitlokt en in zekere zin rechtvaardigt.

2p **5**

Leg uit:

- welke kritiek Marx geeft op de vrije markt als sociaaleconomisch systeem. Gebruik in je uitleg het onderscheid tussen onderbouw en bovenbouw.
- welke kritiek Marx zou hebben op de visie van De Mandeville. Gebruik het begrip 'klassenbelang'.

Tegenwoordig lijkt het alsof de vrije markt niks anders is dan een door eigenbelang en financieel gewin gedreven speelruimte, waarin loszwevende individuen transacties met elkaar aangaan, en verder niks met elkaar te maken hebben. Dit noemen we 'transactionalisme'.

1p **6**

Geef vanuit Habermas' theorie van het communicatieve handelen een advies met betrekking tot wat er zou moeten veranderen om te komen tot een betere verhouding tussen vrije markteconomie en privé-leven.

Het goede leven kun je analyseren aan de hand van vijf dimensies: relaties, lichaam, natuur, instituties en zingeving.

3p **7**

Leg uit:

- welke positie een utilist inneemt ten opzichte van het transactionalisme;
- welke positie MacIntyre inneemt ten opzichte van het transactionalisme;

Beargumenteer met ten minste één van de vijf dimensies welke van deze twee posities volgens jou het meest overtuigend is.

## Opgave 2: De markt voor Happinez

---

Het *mindstyle* magazine Happinez organiseert sinds een aantal jaar een eigen festival. Er wordt door velen dan ook met veel zin uitgekeken naar de volgende editie van het festival in 2020

### Tekst 2

Wie wil er nu niet gelukkig worden?

"Alles kan een mens gelukkig maken!", zingt René Froger. "Een eigen huis, en plek onder de zon, een vers kopje thee..." Toch wil hij net iets vaker simpelweg gelukkig zijn. Zou het dan toch zo zijn dat geluk niet zit in het hebben van spullen, van geld en goederen, maar wellicht meer in de manier waarop je leeft, de liefde die je om je heen ontmoet?

De organisatoren van het Happiness Festival, Helen-Rose Joon, Isabella MacDonald en Nicoline Roozen, hebben dat eigen huis en die plek onder de zon niet in de aanbieding, maar dat verse kopje thee is vast ergens te vinden tijdens het festival. Het aanbod is tweeledig: goederen, die te vinden zijn in de 16 stands en manieren om te leven, die gepresenteerd worden in 10 workshops. Wie op zoek is naar iets om zijn leven gelukkig (-er) te maken, kan er ongetwijfeld iets van zijn/haar gading vinden. Tenslotte: alles kan een mens gelukkig maken! Deelnemen aan workshops hoort daar zeker bij. We noemen er een aantal:

#### **De Regressieworkshop**

Om 13.00 uur begint Bettie Hellings met haar regressieworkshop. Deelnemers worden onder een lichte hypnose gebracht en kijken zo terug op vroegere ervaringen. Ook deze workshop is gratis.

#### **De Biodanzaworkshop**

Hiermee sluit Majelle Bakker om 16.45 het Festival af. Biodanza staat voor 'levensdans'. Het is een stijl van dansen waarin je contact maakt met de andere dansers. Je voelt je vrij in je bewegingen, naar een danspartner toe en er weer vanaf. Leren het leven te dansen! Met deze – ook gratis! – workshop wordt energiek en blij de dag afgesloten. [...]

Bro: <https://www.stadwageningen.nl/nieuws/algemeen/745870/allemaal-naar-het-happiness-festival->

Het Happinez festival is niet uniek in de manier waarop ze een nieuwe zinvolle levensbeschouwelijke visie vorm proberen te geven. Er zijn

steeds meer vormen van seculiere spiritualiteit die aangeboden worden. Dit is op zichzelf geen vreemde ontwikkeling. De mens lijkt immers een wezen te zijn dat - of ze het nu wil of niet - altijd bezig is met zelfreflectie en haar plaats in de wereld; het zich-tot-zichzelf-in-de-wereld-verhouden. Het christendom heeft een lange tijd deze spirituele plaats ingenomen en hoewel het christendom zeker niet verdwenen is, is ze allang niet meer het enige zingevingskader waar wij vandaag de dag uit kunnen putten. Charles Taylor is de filosoof die gekeken heeft naar de manier waarop zingeving getransformeerd is in de loop van de geschiedenis. In zijn analyse neemt het christendom een centrale plaats in. Een van de begrippen die Taylor gebruikt in zijn analyse is het begrip *supernova*.

- 4p **8** Beschrijf op welke manier individuele zelfreflectie en zelfdiscipline:
- aan de ene kant de kern van het christendom vormen;
  - aan de andere kant ook de bron zijn van het einde van het christendom als dominant zingevingskader;
- Leg vervolgens uit wat de verhouding is tussen het christendom, seculier humanisme en anti-humanisme.
- Beargumenteer ten slotte of het *happinez festival* gezien kan worden als effect van de *supernova*.

Het is lastig om je voor te stellen dat een dergelijk festival plaats zou vinden in een land met een staatsgodsdienst. In de context van een staatsgodsdienst gaat het erom dat het collectief put uit hetzelfde zingevingskader. Dit is vanuit het westerse vrijheidsbegrip niet denkbaar. Tegelijkertijd is het ook zo dat ons begrip van vrijheid door de tijd heen sterk veranderd is. Hegel heeft dit uitgebreid geanalyseerd.

- 2p **9** Leg met behulp van tekst 2 uit dat volgens Hegel de individuele vrijheid alleen gerealiseerd kan worden via de burgerlijke maatschappij.

Op de vrije markt draait het allang niet meer alleen om het verkrijgen van goederen om in het levensonderhoud te voorzien, tegenwoordig kan je de gekste zaken kopen. Bijna alles wordt bepaald door economische verhoudingen.

- 1p **10** Beargumenteer of deelname aan het *Happinez festival*, of een vergelijkbaar festival, door MacIntyre gezien kan worden als een 'praktijk'.



### Tekst 3

Tabaksreclame is in Nederland verboden, reclame voor alcohol mag op de tv pas na negen uur 's avonds. En reclame voor betaalde seks mag altijd. Tegen dat laatste voert SGP-man Kees van der Staaij actie.

Al minstens een jaar probeert hij de grote billboards lang de snelweg van vreemdgaan-datingsite Second Love weg te krijgen, eerst via de politiek, nu via een publieksactie. Dat leidde deze week tot een opvallende advertentie, paginagroot in Trouw, de Volkskrant, het AD en Het Parool. Een rood hart met daarin de woorden liefde en trouw. Op de advertentie ontbrak de naam van de partij. Kees van der Staaij stond er met alleen zijn naam en handtekening.

Bron: Trouw: Monic Slingerland 25 juni 2016

Voor sommige mensen gaat het te ver wat tegenwoordig allemaal op de markt aangeboden wordt. Voor elk beleving waar mensen geld voor over hebben, verschijnt er een product in de markt, zo ook voor vreemdgaan, ook daar kun je een app voor downloaden.

- 2p **11** Beschrijf aan de hand van tekst 3 wat de transformatie-economie inhoudt. Beargumenteer daarnaast of de markteconomische spiritualisering volgens jou bijdraagt een authentiek leven.

Het goede leven is al eeuwen onderwerp in bijvoorbeeld kunst, literatuur, religie en filosofie. Een vraag die daarin altijd een grote rol speelt, is de vraag in hoeverre mensen zelf instaat zijn om het goede leven vorm te geven. Immers, als mens zijn we een wezen dat zich in een gegeven wereld bevindt en als zodanig zijn we kwetsbaar; kwetsbaar ten opzichte van de natuur en kwetsbaar ten opzichte van andere mensen.

- 1p **12** Leg met een voorbeeld uit de Griekse literatuur uit dat volgens Nussbaum het goede leven bij uitstek bestaat in de kwetsbaarheid ervan.

‘De mens bestaat eerst en maakt dan zijn eigen essentie’, deze radicale vrijheid van de mens is onontkoombaar. Of dit nu gaat om het kiezen van het festival dat bijdraagt aan jouw geluk, of de manier waarop jij je tot jouw partner verhoudt. Voor zover is Camus het nog met Sartre en Nietzsche eens. Toch wilt Camus meer recht doen aan het bestaan dat soms als vreemd, leeg en zinloos kan worden ervaren.

- 1p **13** Leg uit wat volgens Camus de absurditeit van het bestaan inhoudt.

### Opgave 3: Smartphones en het goede leven

---

Voor mensen geboren rond het jaar 2000 is het waarschijnlijk onvoorstelbaar: een leven zonder smartphone. Al in 1992 wordt de eerste smartphone ontwikkeld, maar pas in 2007 wordt de smartphone gemeengoed als Apple de eerste iPhone presenteert. En waar in de jaren '80 nog gesproken werd van een 'zaktelefoon' is anno 2019 een smartphone eigenlijk een computer waar je ook mee kunt bellen. Een smartphone is een technologisch hoogstandje dat in in hoogtechnologische fabrieken – vaak in China – gemaakt worden. Of de fabricage ook gepaard gaat met oog voor mens en milieu is de vraag.

#### Tekst 4

Eind vorig jaar opende het Chinese Lenovo een smartphonefabriek in Wuhan (China). *Management Team* kreeg, samen met een groep internationale journalisten, een rondleiding door een deel van het complex. De totale campus is 200.000 vierkante meter groot, telt vier verdiepingen en kostte 200 miljoen Amerikaanse dollars om te bouwen. Momenteel werken er 3.000 Chinezen, die ook allemaal in de buurt van het gebouw wonen. Samen maken zij zo'n 1,5 miljoen gadgets (smartphones en tablets) per maand. De maximale capaciteit is nog niet bereikt, een deel van het gebouw staat leeg. Bij verdere opschaling kunnen er volgens Lenovo jaarlijks 100 miljoen apparaten worden geproduceerd, door meer dan 8.000 medewerkers. Die producten zijn bestemd voor de internationale markt.

[...]

Het moederbord is de basis van de smartphone, waarop vervolgens op een andere verdieping één voor één de componenten worden geplaatst. De productie van één moederbord duurt in totaal 35 minuten. Door het hele gebouw hangt een lichte zweetgeur, alle medewerkers achter machines en lopende banden zijn hetzelfde gekleed. Ze hebben witte pakken met zwart gestreepte blokpatronen aan, en een petje waarop de naam Lenovo staat. Sommigen hebben handschoentjes aan waarvan de vingers vrij zijn, de meesten dragen zwarte slippers. Medewerkers op deze verdiepingen zijn gemiddeld 20 jaar oud, de jongste is 18 jaar, aldus Lenovo. Jongeren zijn geschikt voor dit werk: ze zijn snel en vingervlug, wat handig is voor de behandeling van kleine componenten. Ze werken fulltime in de fabriek. In de opslagruimte werken gemiddeld iets oudere medewerkers.

[...]

Als een moederbord af is, wordt het naar een volgende verdieping geleid, waar medewerkers op een rij achter een lopende band zitten. Iedere medewerker heeft hier één taak – het beeldscherm vastmaken of de batterij in de smartphone

plaatsen, bijvoorbeeld. Als we langslopen is een van de meisjes bijvoorbeeld bezig met een beschermplaat voor het scherm van de A3000-tablet. In totaal zitten er (per productielijn) 28 Chinezen naast elkaar, die allemaal een schakel in de productieketen zijn. Een aantal van hen zet de smartphone stap voor stap in elkaar, een aantal test het apparaat op de basale functionaliteiten (doet het wat het moet doen?) en de anderen nemen de verpakking op zich.

Bron: <https://www.mt.nl/business/reportage-zo-wordt-je-smartphone-gemaakt/86867>

In de geschiedenis van de filosofie zijn er verschillende filosofen en wetenschappers geweest die stelling hebben genomen in het debat rondom het spanningsveld tussen economische vooruitgang versus menswaardigheid. Een van hen is Adam Smith, tegenwoordig vooral bekend als 'econoom'.

- 2p **14** Geef Smith's argument voor de stelling dat arbeidsdeling leidt tot welvaart en illustreer het argument met tekst 4.

Smith heeft, anders dan velen denken, niet alleen oog voor economische groei. Hij heeft ook oog voor de dehumaniserende werking van arbeid.

- 2p **15** Zijn de werkomstandigheden in tekst 4:
- een voorbeeld van dehumanisering volgens Smith?
  - een voorbeeld dehumanisering volgens Marx?
- Onderbouw je antwoorden.

Mocht er sprake zijn van dehumaniserende praktijken in een fabriek dan kun je jezelf de vraag stellen wie in actie moet komen om deze praktijken aan te pakken. Is dat de overheid, als hoeder van het algemeen belang? Is dat het bedrijfsleven zelf, dat ook zorg moet dragen voor 'winst op de lange termijn'? Of is het de consument, die producten moet negeren die onder slechte omstandigheden geproduceerd worden?

- 2p **16** Leg uit wat volgens Smith de rol is van de overheid in het voorkomen van de negatieve gevolgen van arbeidsdeling. Beargumenteer in hoeverre jij dit ook ziet als een goede oplossing.

## Tekst 5

Een Amerikaanse student werkte zes weken undercover bij een Chinese iPhone-fabriek. Hij moest verplicht urenlang overwerken, hoewel Apple drie jaar geleden al toezegde dit aan te pakken. De student, Dejian Zeng ging voor zijn master publieke administratie aan de New York University afgelopen zomer aan de slag bij de Pegatron-fabriek in Shanghai. Dezelfde fabriek kwam in 2014 en 2016 al in het nieuws omdat werknemers verplicht werden om over te werken.

Wat blijkt? Deze misstanden zijn nog steeds niet aangepakt, hoewel Apple meerdere keren beloofde de werkomstandigheden te verbeteren in de fabrieken waar iPhones en iPads worden gemaakt.

De gemiddelde werkdag van Zeng, die een Aziatisch uiterlijk heeft en daarmee naar eigen zeggen makkelijk undercover aan de slag kon, begint om 18.00. Dan staat hij op: hij draait nachtdiensten, want de fabriek produceert altijd iPhones om aan de hoge vraag van de consument te voldoen.

In zijn slaapkamer staan vier stapelbedden: hij slaapt er met zeven andere werknemers van Pegatron. Na zijn douchebeurt (als er überhaupt water is) pakt hij de shuttlebus naar de fabriek, een ritje van ongeveer 10 minuten. Daar staat hij nog een halfuur in de rij, omdat elke werknemer door een metaaldetector moet. Om 19.30 begint zijn dienst die - zonder overwerken - na acht uur is afgelopen. Elke twee uur heeft Zeng ongeveer tien minuten pauze: precies genoeg om even wat water te drinken en naar de wc te gaan. De lunchpauze duurt 50 minuten, waar veel mensen snel hun eten naarbinnen schuiven om nog een halfuurtje te slapen. Daardoor houden ze de lange dienst vol.

Bron: <https://www.rtlnieuws.nl/technieuws/artikel/123226/student-gaat-undercover-bij-apple-fabriek-vindt-weer-misstanden>

Wie is er verantwoordelijk voor het welzijn van de fabrieks-medewerkers? De fabriek of de overheid? In de praktijk lijkt niemand echt te zorgen voor deze werknemers. In het werk van Joan Tronto speelt het begrip 'zorg' een centrale rol.

- 2p **17** Leg uit dat de gebrekkige zorg voor de werknemers volgens Tronto voortkomt uit de scheiding tussen de private en de publieke sfeer. Ga in je antwoord in op de rol die het economische discours hierbij speelt.

- 1p **18** Verdedig namens Tronto dat de politiek zich bezig moet houden met het welzijn van deze werknemers.

In tekst 6 beschrijft correspondent Lynn Berger de rol die *het nieuwe* en *de herhaling* in ons leven hebben. Het lijkt nu alsof we een collectieve obsessie hebben met het nieuwe, het nieuwe is altijd beter. Een nieuwe smartphone, een nieuwe vakantiebestemming, een nieuwe baan, een nieuwe uitdaging, een nieuwe cursus. Nieuw is goed. De implicatie is dan natuurlijk dat herhaling - niet eens per se slecht, maar wel erg matig is.

### Tekst 6

Volgens diezelfde logica geldt herhaling als iets wat we moeten vermijden: stilstand is achteruitgang, clichés zijn suf, routine is saai en meer van hetzelfde is slecht nieuws. Ik vond het heerlijk om te kunnen verkondigen dat ik voor het eerst was gaan skiën, terwijl mijn schoonzus, toen ze me vertelde dat ze komende zomer voor de vierde keer naar dezelfde camping gaat, dat deed met een verontschuldigende preambule: 'Ik weet het, het is heel saai, maar...'

Herhaling heeft een stoffig imago, een slechte reputatie. Dat is begrijpelijk, gevoelig als we zijn voor de lokroep van het nieuwe. Maar het is ook onterecht. Het is onterecht omdat het herhaling voorstelt als een soort 'tussentijd' die je moet uitzitten in afwachting van het nieuwe – terwijl herhaling juist dat is wat het leven betekenis geeft. En het is onterecht omdat herhaling helemaal niet het tegenovergestelde is van vernieuwing – integendeel.

Bron: <https://decorrespondent.nl/9581/de-kracht-van-herhaling-herhaling-herhaling/319229339-db761b53>

- 2p **19** Leg uit:
- op basis van tekst 4 dat de vrije markt wat betreft onze behoefte aan vernieuwing bijdraagt aan wat velen zien als een goed leven;
  - op basis van tekst 6 dat de vrije markt wat betreft onze behoefte aan vernieuwing de mogelijkheid tot vernieuwing in de weg kan zitten.

In tegenstelling tot wat Marx beweert staat arbeid volgens Plato en Aristoteles het goede leven juist in de weg.

- 2p **20** Leg uit waarom volgens Plato arbeid geen onderdeel is van het goede leven. Geef vervolgens aan wat jij vindt van Plato zijn filosofie over arbeid.

## Opgave 4: Tiny houses

---

### Tekst 7

Aan de rand van Wageningen, ingeklemd tussen een asielzoekerscentrum en het Veluwe bos, biedt één groen dorpje dapper weerstand tegen de kapitalistische overheersing.

Tien mensen wonen er, in een stacaravan, een paar caravans en pipowagens, een joert en twee *tiny houses*. Tussen al dat kleins staat een earthship: een gemeenschappelijke ruimte die gebouwd is om warm te blijven, met een glazen wand op het zuiden en een geïsoleerd, aflopend dak.

Kirsten (32) en Joachim (37) wonen er in hun tiny house. Dat is een huis, maar dan kleiner. Zeven meter lang, twee meter vijftwintig breed en vier meter hoog, in hun geval. Joachim wast kopjes af voor de koffie, met regenwater dat het stel zelf opvangt. 'Als je over een paar dagen legionella hebt, dan weet je hoe het komt.' Ze willen graag een groter waterreservoir installeren, met een filter. Douchen doen ze tot die tijd even op het werk, bij familie of in de sauna verderop.

Bron: <https://decorrespondent.nl/9227/waar-een-tiny-house-groot-in-kan-zijn/4987981458119-93827a05>

Bewoners van dit soort alternatieve woonvormen hebben vaak verschillende motieven. Voor de een is het een verzet tegen het 'systeem', voor de ander komt het voort uit een bittere financiële noodzaak, terwijl het voor sommigen een romantisch ideaal is.

- 2p **21** Leg met behulp van tekst 7 uit hoe de manier van leven van Kirsten en Joachim opgevat kan worden als verzet tegen de neoklassieke opvatting over hebzucht en egoïsme.
- 2p **22** Leg aan de hand van voorbeelden uit tekst 7 uit:
- dat mensen zich onderscheiden van (andere) dieren door een gebrekkig instinct;
  - dat mensen zich onderscheiden van (andere dieren) door de noodzaak om zelf na te denken en zelf hun omgeving te vormen.

## Tekst 8

Een wens van veel kleinwoners is om duurzamer te leven. Ook van Kirsten en Joachim. Elektriciteit wekken ze al op met drie zonnepanelen en een windmolentje op het dak. Ze verwarmen hun huis met een energiezuinige *rocket stove*. Het toilet zet poep om in compost. Hun huis is 'off-the-grid', oftewel: zelfvoorzienend. Ze zijn nog aan het verbouwen om het huis comfortabeler te maken.

Weinig mensen zijn zo bewust bezig met hun energieverbruik als Kirsten en Joachim. Kirsten: 'Als je te veel stookt, moet je houthakken. Gebruiken we de laptop te veel, gaat de accu leeg. Je komt erachter dat apparaten in een normaal huis superveel stroom verbruiken. Een waterkoker, een koffiezetapparaat...'

Joachim wijst op de versterker op een plank aan de muur. Hij maakte 'm zelf. 'Vroeger had ik een versterker van 35 watt. Voor een versterker niet zo veel, denk je. Maar déze verbruikt 0,05 watt. Producenten vragen zich niet af hoe ze hun producten zo energiezuinig kunnen maken. Witgoed heeft nu een energielabel, maar veel apparaten hebben dat nog niet.'

Bron: <https://decorrespondent.nl/9227/waar-een-tiny-house-groot-in-kan-zijn/4987981458119-93827a05>

- 1p **23** Welke van de drie benaderingen van instrumenteel denken via de vrije markt ten aanzien van milieuproblematiek herken je in tekst 8? Evalueer deze benadering.

Kirsten en Joachim lijken een andere soort verhouding tot de natuur te hebben aangenomen. Om deze houding te bestuderen kun je gebruik maken van de filosofie van Heidegger en zijn begrippeninstrumentarium.

- 2p **24** Beargumenteer in hoeverre Heidegger zou stellen dat Kirsten en Joachim een 'bestelbaar bestand' zijn. Maak in je antwoord gebruik van 'Gestel'.

## Tekst 9

Voor Kirsten en Joachim is deze vorm van wonen een ideologische keuze. Verzet tegen de tijdsgeest, waarin een groot huis in een rijtje met andere grote huizen vanzelfsprekend is. Ze willen meer geld overhouden voor dingen die ertoe doen. Ervaringen hoger aanslaan dan bezit.

Joachim: 'Misschien is het ook wel een antwoord op de decadentie van deze tijd. Er moet altijd maar groei zijn, het moet allemaal beter. Progressie, progressie, progressie. Maar het wordt steeds duidelijker wat dat kost, als er geen rem op zit. Dat de natuur vernietigd wordt, waardoor die progressie uiteindelijk ook mensenlevens zal kosten.'

Kirsten: 'Heel veel mensen zijn bijna losgeraakt van de werkelijkheid. Als wij warmte willen, moeten we houthakken om ons huis te verwarmen. Terwijl: als je normaal thuiskomt en je draait dat ding even open...'

Joachim: '...of je roept: Siri, zet de verwarming aan.'

Kirsten: 'Dan besef je niet meer wat je doet als je dat ding opendraait.'

Joachim: 'En wat je leven voor consequenties heeft. Alles gaat vanzelf. Je wordt automatisch verwarmd. Je koffie wordt automatisch voor je gemaakt. Automatisch krijg je berichten binnen.'

Bron: <https://decorrespondent.nl/9227/waar-een-tiny-house-groot-in-kan-zijn/4987981458119-93827a05>

- 2p **25** Leg aan de hand van tekst 9 uit:
- dat door de techniek een ontlijving heeft plaatsgevonden;
  - dat het lichaam hierdoor meer een consumptieve betekenis heeft.

Hannah Arendt onderscheidt drie basisactiviteiten, *vita activa*, die kenmerkend zijn voor het mens-zijn: arbeiden, werken en handelen.

- 2p **26** Leg uit:
- hoe arbeiden en werken in tekst 9 te herkennen zijn;
  - met tekst 9 wat volgens Hannah Arendt het onderscheid is tussen arbeiden en werken;

**Einde ■**